

Kredit portfelini tashkil etadigan kreditlar sifatini baholash

Kreditlar sifatiga qarab portfel tarkibini aniqlash

Kreditlar sifati dinamikasini o'rganish asosida ushbu tuzilmani baholash

4. Kredit portfeli tuzilmasi asosida kreditlar bo'yicha zararlarni qoplash

1-chizma. Kredit portfeli sifatini baholash tizimining elementlari⁹²:

Kredit portfeli sifatini baholashda ikki xil tahlil yo'nalishidan foydalaniladi. Miqdoriy tahlil bankning kredit portfelining tarkibi va tuzilishini bir qator miqdoriy, iqtisodiy mezonlarga muvofiq dinamikada o'rganishni o'z ichiga oladi: a) kredit qo'yilmalarining turlari va hajmi bo'yicha tarkibi; b) qarz oluvchilar guruhlar bo'yicha kredit qo'yilmalarining tarkibi; d) kredit shartlari va taqdim etilgan kreditlarni qaytarish muddati; e) kredit foiz stavkalari darajasi, f) sanoat mansubligi.

Ushbu tahlil kredit investitsiyalarining afzal yo'nalishlarini, rivojlanish tendensiyalarini, shu jumladan kreditlarni to'lash va ularning rentabelligi bilan bog'liqligini aniqlashga imkon beradi.

Miqdoriy tahlildan so'ng kredit portfelining sifati tahlil qilinadi. Qarz oluvchining faoliyat sohasi va uning turi ma'lum iqtisodiy sharoitlar uchun har xil tavakkallarga ega, shu sababli kredit berish hajmi va maqsadlariga qarab kredit turlari turlicha baholanadi, bu bankning kredit portfelini o'rganishda hisobga olinishi kerak. Buning uchun ma'lum bir davrdagi tovar aylanmasi yoki ma'lum bir sanadagi qoldiq hisoblab chiqilgan har xil nisbiy asosiy ko'rsatkichlardan foydalaniladi. Bularga, masalan, mijozning butun yalpi kredit portfelidagi muammoli kreditlarning ulushi; muddati o'tgan qarzning o'z kapitaliga nisbati va boshqalar. Kredit portfelining sifat ko'rsatkichlari asosida kredit berish tamoyillariga muvofiqligini va qarz berish operatsiyalari tavakkalchilik darajasi, berilgan likvidlik istiqbollari baholash mumkin. Yuqoridagi keltirilgan firklar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, har qanday bankda kredit portfelining holati va portfel sifatini baholash doimiy ravishda amalga oshirilishi muhim hisoblanadi.

БАНКЛАР КАПИТАЛЛАШУВ ДАРАЖАСИНИ ОШИРИШДА БАНК КАПИТАЛИНИНГ ЎРНИ

Қурбонов Руфат Бахтиёрович -

*Тошкент молия институти "Банк ҳисоби ва аудит"
кафедраси доценти, PhD*

Кириш. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида —банкларнинг капиталлашув даражаси ва депозит базасини ошириш, уларнинг молиявий барқарорлиги ва ишончлилигини мустаҳкамлаш масаласи устувор вазифалардан бири сифатида белгилаб қўйилган[1]. Мазкур вазифаларни ўз вақтида ва самарали бажариш мақсадида Ўзбекистон Президентининг 2020 йил 12 майдаги «2020 — 2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида»ги ПФ-5992-сонли №армони билан 2025 йилга қадар банклар устав капиталининг энг кам миқдорини 500 млрд сўмгача босқичма-босқич ошириш

⁹² Muallif tomonidan musatil tayyorlandi

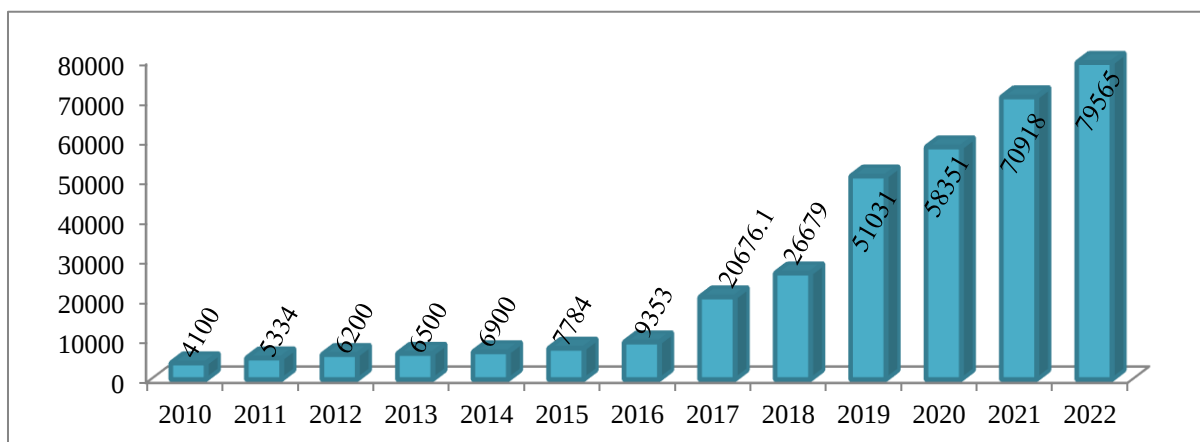
белгиланган[2]. Айни вақтда, республикамиз тижорат банклари капиталлашув даражасини ошириш мақсадида ечимини топиш лозим бўлган бир қатор масалалар мавжуд. Хусусан, тижорат банкларининг капиталлашув даражаси сустиги, давлат бюджети маблағлари ҳисобидан охириги йилларда катта миқдорда маблағлар йўналтирилиши, фонд бозорида тижорат банкларининг эмитент ҳамда инвестор сифатидаги фаол эмаслиги, ўз мижозларига етарли даражада сифатли хизмат кўрсата олмаётганлиги, ресурслар базасининг заифлиги, банк капиталиининг ЯИМдаги улушини пастлиги ва бошқа шу каби муаммолар мавжуд.

Адабиётлар таҳлили. Мавжуд иқтисодий адабиётларда «Капиталлашув даражаси» тушунчаси, уни ошириш масалалари хорижлик олимлар, мутахассислар томонидан ўрганилган ва тегишли таърифлар берилган. Даставвал А.Б.Борисовнинг “Катта иқтисодий луғати”да – “Капитализация бу банкнинг қимматбаҳо қоғозларини муомалага чиқариб, сотишдан тушган ва даромадидан маълум захиралар ташкил этиш учун ажратилган маблағлар ҳисобига банк капиталининг ўсган қисми тушунилади” [3]. А. С. Климов тадқиқотларида «капиталлашув» тушунчасига, «кредит ташкилоти капиталининг бозор қиймати ҳақида акциялар сонининг уларнинг бозор қийматига кўпайтмаси сифатида»- деб таъриф берилган [4].

Профессор А.Омонов ўзининг “Тижорат банкларининг ресурсларини самарали бошқариш масалалари” мавзусидаги иқтисод фанлари докторлик диссертацияда тижорат банкларнинг капиталлашув даражасига таъсир этувчи омилларни батафсил таснифлаб берганлар[5]. Айнан И. Б. Турсунов ўзининг тадқиқот ишида аниқ бир банкнинг капиталлашуви кўп жиҳатдан хусусий капиталининг мутлақ ҳажми билан белгиланишини асослаб берган [6].

Тадқиқот методологияси. Мақолани тайёрлашда тижорат банкларининг капиталлашув даражасини ошириш бўйича амалий маълумотлар таҳлил қилинди ва барча фойдаланилган маълумотлар амалдаги қонун ҳужжатлари ва Марказий банкнинг статистик кўрсаткичлари асосида муаллиф томонидан тадқиқ қилинди. Мақолада гуруҳлаштириш, таққослаш, тизимли ёндашув, ва таркибий таҳлил усуллари қўлланилди.

Таҳлил ва натижалар. Тижорат банкларининг капиталлашув даражасини ошириш ва молиявий барқарорлигини мустаҳкамлаш мамлакат банк тизимининг барқарорлигини таъминлашнинг зарурий шarti ҳисобланади [7]. Бизга маълумки, тижорат банклари капитали банк акциядорлари маблағлари ва бошқа манбалар ҳисобидан шакллантирилади. Қуйидаги расмда мамлакатимиз тижорат банкларининг шаклланган капитали ҳақида умумий маълумот келтирилган.

1-расм. Ўзбекистон тижорат банклари капиталининг амалий ҳолати (млрд.сўмда) [8]

1-расм маълумотларидан тижорат банклари жами капитали 79,6 трлн сўмни ташкил этганлигини кўришимиз мумкин, унинг 57,7 трлн сўми ёки 81 фоизи капитал таркибида давлат улуши мавжуд банклар ҳиссасига тўғри келаяпти. Бундан ташқари, маълумотлардан кўриш мумкинки, қатор банклар (Апельсин банк, Ўзғроэксспортбанк, Хай-Тек банк, Мадад инвест банк, Равнақ банк, Туркистонбанк, Универсал банк) 2025 йил 1 январга қадар устав капиталини 500,0 млрд сўмга чиқаришлари бўйича тегишли чоратадбирларни кўришлари лозим, акс ҳолда улар капиталнинг минимал даражасини бажармаганлиги туфайли Марказий банк тегишли қарорларни қабул қилишга сабаб бўлади. Бизга маълумки, тижорат банкларнинг капиталлашув даражасини оширишнинг хавфсиз йўлларида бири - бу банк устав капиталини оширишдир[9]. Республикамизда кейинги йилларда тижорат банклари устав капитали оширишга алоҳида эътибор қаратмоқда. Бунинг натижасида, банклар ўз маблағлари таркибида устав капитали салмоғли улушни ташкил этмоқда. Буни қуйидаги жадвалда кўришимиз мумкин.

2-жадвал

Республикамиз тижорат банклари устав капиталининг ўз маблағларига нисбати[8]

Йиллар	Банклар устав капитали, млрд. сўм	Банкларнинг ўз маблағлари, млрд. сўм	Устав капиталининг банкларнинг ўз маблағларига нисбати, %
2015 йил	4319	7784	55,49
2016 йил	5805	9353	62,07
2017 йил	16307	20676	78,87
2018 йил	19673	26679	73,74
2019 йил	41877	51031	82,06
2020 йил	44656	58351	76,53
2021 йил	54760	70918	77,22
2022 йил	59857	79565	75,23

Юқоридаги жадвал маълумотлари орқали шуни кўриш мумкинки, тижорат банклари устав капиталининг ўз маблағларига нисбати охириги йилда ўсиш тенденцияни кўрсатмоқда. Лекин 2018 йилда аксинча сезиларли даражада пасайган, бўлсада 2019 йилда бу кўрсаткич 82,06 фоизгача ошган. Бунга асосан 2017 йил 12 сентябрдаги ПҚ-3270-сонли Қарор ижроси сабаб бўлди. Унга кўра барча тижорат банкларининг устав капиталини 2019 йил 1 январгача 100 млрд сўмга оширишлари белгиланди. Тижорат банклари устав капитали ва ўз маблағлари миқдор жиҳатдан йиллар мобайнида ошиб борган. Устав капиталининг жами капитал ҳажмида юқори салмоқни эгаллаши ижобий ҳолат ҳисобланади. Чунки устав капитали юқори барқарорлик даражасига эга хавфсиз бўлган молиялаштириш манбаи ҳисобланади.

Республикамизда банк капиталашув даражасини ошириш масалаларни ҳал қилиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 май куни «2020–2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида»ги 5992-сонли Фармони қабул қилинди, мазкур Фармонда 6 та банкдаги (ТИФ —Миллий банк, АТ Саноатқурилиш банк, АТ Асака банк, АТ Ипотека банк, АТ Агробанк, АТ Халқ банк) давлат улушларини босқичма-босқич хусусийлаштириш ва улушни жиддий камайитириш вазифалари белгилаб берилган.

Хулоса ва таклифлар. Ҳозирги кунда тижорат банкларининг узоқ муддатли субординар қарз мажбуриятларини муомалага чиқариш орқали уларнинг капиталлашув даражасини ошириш ва барқарорлигига эришишнинг замонавий инструментларидан ҳисобланади. Бунда, тижорат банклари қўшимча капитали базасини ошириш имкониятларидан тўлиқроқ фойдаланиш лозим. Мамлакатимиз тижорат банклари қўшимча капитали базаси нисбатан заиф бўлиб, унинг барқарорлигини оширишнинг қатор имкониятлари мавжуд. Жумладан, субординар қимматли қоғозларни муомалага чиқариш мумкин.

Юқорида амалга оширилган таҳлиллар ва ўрганишлар асосида банклар капиталлашув даражасига ошириш мақсадида қуйидаги тавсияларни ишлаб чиқишга муваффақ бўлдик:

1. Тижорат банклари капиталлашув даражасини босқичма-босқич ошириб бориш мақсадга мувофиқ;

2. Давлат томонидан молиявий имтиёзлар қўллаш орқали тижорат банклар акцияларининг инвестицион жозибадорлигини ошириш ҳамда шунинг асосида банклар устав капиталини 2025 йил 1 январгача устав капиталининг минимал миқдорларини белгиланган талаблар даражасига келтирилишига эришиш зарур;

3. Давлат томонидан тижорат банкларининг устав капиталига қўйилган маблағларни иқтисодиётнинг устивор тармоқларини ривожлантириш учун йўналтирилмоғи ва ушбу маблағлар учун тўланадиган дивидендлар тўлиғича банкларнинг капиталлашув даражасини оширишга сарфланмоғи лозим;

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони, 2017 йил 7 феврал

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 5992-сонли “2020 — 2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида”ги ПФ- Фармони, 2020 йил 12 май

3. Большой экономический словарь. А.Б.Борисов. Издание второе М. «Книжный мир» 2006 г. С-300.

4. Климов А.С. Капитализация коммерческих банков: мировая практика и ее использование российскими банковскими структурами: диссертация. кандидата экономических наук: Москва, 2008.- 180 с.:

5. Омонов А.А. Тижорат банкларининг ресурсларини самарали бошқариш масалалари. Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун бажарилган диссертация автореферати. –Т.: 2008, БМА, 36 б.

6. Tursunov I. B. Tijorat banki kapitallashuviga korporativ boshqaruv ta'sirini oshirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent 2021. 56 b.

7. Kurbanov R. B., Khudoyberganova Z. Z. Matters of the increasement of private banks' capitalization level //Экономика и бизнес: теория и практика. – 2018. – №. 6. – С. 103-105.

8. www.cbu.uz - Ўзбекистон Республикаси Марказий банки маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

9. Qurbonov, R. (2019) "Theoretical and practical aspects of the formation of private banks' resource base," *International Finance and Accounting: Vol. 2019: Iss. 5, Article 7.*

10. Kurbonov, R. PhD (2021) "Analysis of efficiency indicators of private banks activity," *International Finance and Accounting: Vol. 2021 : Iss. 1 , Article 11.*